

نقش فناوری‌های نوین در اثبات جرائم اقتصادی

مهرداد احمدزاده ذوالپیرانی*

یاسمن خواجه نوری**

علی نجفی توانا***

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۲۰

چکیده

اصدار رأی محاکم کیفری بر مبنای ادله شهودی و علمی که در یک پرونده ارائه شده، صورت می‌پذیرد. باور قاضی درمورد شواهد و مدارک مبتنی بر دلالی است که موجب اقتناع وجدانی وی شده و به نوعی برای وی قابل درک است. در این راستا بازشناسی میزان اصالت و قدرت اثباتی مدارک به زعم فناوری‌های نوین و اتخاذ ادله براساس این فناوری‌ها و بر پایه داده‌های دیجیتال یا الکترونیکی در محاکمات جنایی، موضوعی است که پژوهش حاضر با روشی توصیفی و تحلیلی بر آن متمرکز است و چگونگی اثبات جرائم اقتصادی را با محک آن می‌سنجد. نتایج پژوهش حاضر به فراخور موضوع مبین استنادپذیری ادله بر پایه فناوری‌های نوین و دیجیتال است. موضوعی که در قوانینی چون قانون تجارت الکترونیکی، قانون آیین دادرسی کیفری نیز بر آن صحنه گذاشته شده است. بنابراین همان‌طور که شیوه‌های ارتکاب جرائم اقتصادی، متفاوت و به تناسب فناوری تغییر یافته، باید اثبات آن نیز از رهگذر اتخاذ دلالی بگذرد که مبتنی بر متدها و شیوه‌های نوین فناوری باشد. همچنین با توجه به گستردگی حوزه‌های مربوط به جرائم اقتصادی، لازم است به فراخور هر حوزه، جنبه‌هایی جدید از فناوری را مورد استفاده قرار داد تا بتوان ادله‌ای محکم و مستقر را احراز کرد و سیستم‌های مختلف حقوقی از جمله سیستم عدالت کیفری ایران نیز باید با عبور از واگرایی از ادله سنتی و به‌روز نمودن قوانین و مقررات جدید در این مسیر گام بردارد.

کلیدواژگان:

ادله اثبات، فناوری‌های نوین اطلاعاتی، جرائم اقتصادی، کشف جرم، محاکمات جنایی.

* دانشجوی دکتری، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی: واحد تهران مرکز، تهران، ایران
Ahmadzadeh.m25@gmail.com

** استادیار، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی: واحد تهران مرکز، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
yas-kh2009@yahoo.com

*** استادیار، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی: واحد تهران مرکز، تهران، ایران
najafi.tavani@gmail.com

Copyright: ©2024 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

مقدمه

امروزه با پیشرفت علم و فناوری در زمینه‌های مختلف، تبهکاران حرفه‌ای با استفاده از پیشرفته‌ترین ابزار و آلات و وسایل ارتکاب جرم به دور از دید مأموران اهداف خود را عملی می‌کنند. پیشرفت آدمی و ترقی جوامع بشری یک روند همیشگی است. جوامع بشری به‌درستی دریافته‌اند که بین وظایف پلیس قضایی و وظایف پلیس انتظامی باید تفکیک قائل شد. پیشرفت‌ها و نظرات کارشناسان پلیس علمی در کشف جرم، نه فقط مرتبط که حتی امروزه به دلیل پیچیده‌تر شدن پدیده مجرمانه و استفاده مجرمان از شگردهای تکنولوژیک، ضروری است. لذا به نظر می‌رسد استفاده سیستم عدالت کیفری از ادله مبتنی بر فناوری‌های نوین اجتناب‌ناپذیر است.

توجه به زمینه پژوهش اهمیت فزاینده‌ای را القا می‌کند؛ چراکه رفتار مجرمانه بر پایه فناوری‌های نوین، نیاز به جمع آوری دلایلی دارد که بتواند همپا با این رفتار، موضوع جرم مزبور را به اثبات برساند. امروزه جرم اقتصادی با رابطه متقابل و دائمی بین فعالیت‌های قانونی و غیرقانونی مشخص می‌شود. وجود چهره‌هایی که به صحنه جنایی معمولی تعلق ندارند، تشخیص مرز بین قانونی و غیرقانونی را دشوار می‌کند. این در حالی است که فناوری اطلاعات نیز به‌عنوان یکی از عوامل اصلی تأثیرگذار بر این فرایند پیچیده، موجبات سازمان‌یافتگی را به‌عنوان یکی از اوصاف مهم جرائم اقتصادی نهاده کرده است. مجرمان اقتصادی برای مدیریت اطلاعات ضروری و ارزشمند به فناوری‌های نوین اطلاعاتی و عملیاتی نیاز دارند. پیامد احتمالی استفاده از این فناوری‌های جدید، تغییر در شیوه رفتار و سازمان‌دهی مجرمان و نیز ضرورت ارائه اسنادی که کفایت اثبات شیوه‌های نوین رفتاری را داشته باشد، است. این مطالعه با توجه به استنادپذیری ادله مبتنی بر فناوری نوین اطلاعاتی در پی نیل به این پرسش اساسی است که آیا ادله اثبات بر پایه فناوری‌های نوین اساساً در بازخورد با جرائم اقتصادی موضوعیت دارند؟ در این صورت توان اثباتی آنها تا چه میزان است؟

میزان کاربست ادله اثبات مبتنی بر فناوری‌های جدید در تحقیق‌های مختلف و تعمیم‌پذیری آنها در اثبات جرم اقتصادی موضوع مهمی است که برای همسان‌سازی ادله باید مورد تدقیق قرار گیرد. «در دوران کنونی، به‌کارگیری فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی در مأموریت‌ها، یک انتخاب نیست؛ بلکه اجبار و حقیقتی آشکار است، فلذا باید تمامی اقدامات با هدف طراحی

سامانه‌ای جامع و یکپارچه با هدف تحلیل داده‌های موجود صورت گرفته و هرچه سریع‌تر پیاده‌سازی شود.^۱ این ساختار را می‌توان در عملیات‌های دام‌گستری مبتنی بر فناوری‌های نوین از جمله هوش مصنوعی به‌خوبی در کشف مفاسد اقتصادی واکاوی کرد. در مفاسد اقتصادی با موضوع سازمان‌یافتگی شکل احراز ادله ممکن است متفاوت باشد. «فناوری اطلاعات نقش بسیار مهمی در ایجاد مزیت رقابتی و بهبود فرایندهای جرم‌یابی در سازمان‌های پلیسی دارد. این فناوری را باید یکی از منابع مهم سازمان پلیس محسوب کرد».^۲ به‌ویژه وقتی آنها در نزد پلیس به‌عنوان ابزاری برای کشف برخی جرائم سازمان‌یافته از جمله پول‌شویی، قاچاق و... مورد استفاده قرار گیرد. دیلک، چاکیر و آیدین^۳ (۲۰۱۵) در همین راستا و در به‌کارگیری هوش مصنوعی در کشف جرائم سایبری معتقدند: «با پیشرفت فناوری اطلاعات، مجرمان از فضای مجازی برای ارتکاب جرائم سایبری متعدد استفاده می‌کنند. زیرساخت‌های سایبری در برابر نفوذ و تهدیدات بسیار آسیب‌پذیرند. تجهیزات فیزیکی و دخالت انسانی برای نظارت و حفاظت از این زیرساخت‌ها کافی نیست. از این‌رو، نیاز به سیستم‌های دفاع سایبری پیچیده‌تری است که باید انعطاف‌پذیر، سازگار و قوی باشند تا بتوانند طیف گسترده‌ای از تهدیدهای مجرمانه را شناسایی کرده و تصمیم‌گیری‌های بی‌درنگ و هوشمندانه‌ای را در مقابل پدیده مجرمانه اتخاذ نمایند».

در پژوهش حاضر، در بادی امر ضرورت و اهمیت استنادپذیری ادله مبتنی بر فناوری و برخی از رویکردهای تقنینی در قوانین تبیین و در ادامه برخی از مصادیق ادله فناورانه که در جرائم اقتصادی مبتنی به بوده و بیشتر از آن برای کشف جرم استفاده می‌شود و چالش‌ها و موانع موجود بیان شده است.

۱. استنادپذیری ادله مبتنی بر فناوری عصر دیجیتال در جرائم اقتصادی

برخی گزارش‌ها مترصد این یافته‌اند که امروزه ۹۰ درصد از تحقیقات جنایی دارای یک مؤلفه دیجیتال چه در فرایند ارتکاب جرم و چه در فرایند دادرسی هستند. بنابراین استانداردسازی قواعد

۱. طالبیان، حسین و ملیحه طالبیان، «نقش فناوری‌های نوین در جرم‌یابی»، مجله کارآگاه، دوره ۱۶، بهار ۱۴۰۱، شماره ۵۸، ص ۷۵.

۲. پورمنافی، ابوالفضل، «تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر فرآیند کشف جرائم سازمان‌یافته»، فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، سال ۱۷، تابستان ۱۴۰۱، شماره ۲، ص ۱۷۱.

3. Dilek, S., Çakır, H., & Aydın, M. "Applications of Artificial Intelligence Techniques to Combating Cyber Crimes: A Review", *International Journal of Artificial Intelligence & Applications (IJAILA)*, Vol. 6, No.1, 2015, p 21.

حقوقی برای توسعه بیشتر مقررات در توصیف ادله دیجیتال در اثبات جرم به‌ویژه جرائم اقتصادی – که اغلب تکنولوژی‌محور است – اهمیت فزاینده‌ای دارد؛^۱ چراکه ادله فناوری‌محور در مقایسه با ادله سنتی، در مقابل جرمی که با ابزارهای نوین و فناوری‌های جدید ارتکاب پیدا کرده، به‌مراتب ارزش اثباتی بیشتری دارد. به‌عنوان مثال در جرم پول‌شویی که با حسابرسی‌های غیرقانونی و حساب‌های متعدد ارزی و ریالی یا تأسیس بنگاه‌های اقتصادی مختلف برای تطهیر پول‌های کثیف و ارتکاب یافته باید با بهره از حسابرسی، تمرکز بر فیش‌ها و حساب‌های بانکی، داده‌های الکترونیک، بررسی و اعتبارسنجی امضاهای الکترونیک و... جرم را اثبات کرد. در این مجال افزون بر ضرورت استنادپذیری، جهات استناد ادله مبتنی بر فناوری در قوانین و مقررات به‌صورت وجیز بررسی می‌شود.

۱.۱. تبیین ضرورت استنادپذیری ادله مبتنی بر فناوری

ادله الکترونیکی بر مبنای مواد ۱۲ و ۲۰ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ شامل امارات الکترونیکی، شهادت الکترونیکی، سوگند الکترونیکی، اسناد الکترونیکی، اقرار الکترونیکی و امضای الکترونیکی است. اسناد و ادله الکترونیکی به تبع عصر فناوری با سرعت فزاینده‌ای مورد استقبال قرار گرفته‌اند و مجرمان نیز از این قافله همگامی با فناوری عقب نمانده‌اند و جرائم خود را در صورت‌بندی جدیدی مرتکب می‌شوند. لذا بررسی ضرورت استنادپذیری ادله الکترونیکی جایگاه ویژه‌ای پیدا کرده است. علت‌شناسی‌های مجرمانه؛ اغلب مبتنی بر فناوری‌های نوین در عرصه جرم هنوز جدید و چالش‌برانگیز است و در مقابل نیز جرائم به شیوه‌های مختلف از جمله جرایم اقتصادی برای کشف و اثبات به تخصص فنی و نظرات کارشناسانه برای جست‌وجوی شواهد نیاز دارد.^۲ اثبات این جرائم که با ابزار فراسنجی صورت گرفته برای بازرسان بسیار دشوار است؛ زیرا از جمله خصائص این روش‌های ارتکاب جرم به‌ویژه درمورد جرم اقتصادی که با رقم سروکار دارد، شواهد به‌سرعت و به‌راحتی پاک می‌شوند.^۳

1. Stoykova, R. "Digital Evidence: Unaddressed Threats to Fairness and the Presumption of Innocence." *Computer Law & Security Review*, Vol.42, 2021, p 2.

2. Biasiotti, M. A., Cannataci, J. A., Mifsud Bonnici, J.P., & Turchi, F. "Introduction: opportunities and challenges for electronic evidence. In: Handling and exchanging electronic evidence across Europe." *Cham: Springer international Publishing*, Vol.39, No.1, 2018, p 4.

۳. سعیدی، سهیل و حمیدرضا میرابی، *تجارت الکترونیک*، تهران: انتشارات پرسمان، ۱۳۹۵، ص ۵۵.

در همین راستا مجرمان اقتصادی ممکن است در پس‌زمینه ناآگاهی جامعه پنهان شوند، اسناد الکترونیک بدون امضا را مهملی قرار داده و از تعهدات خود شانه خالی کنند. لذا همان‌طور که قانون‌گذار در ماده ۷ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ مقرر می‌کند: «هرگاه قانون، وجود امضا را لازم بداند امضای الکترونیکی مکفی است»؛ این آگاهی‌بخشی به جامعه باید صورت پذیرد که سند الکترونیک قابلیت امضای الکترونیک را دارد و با توجه به حمایت قانون‌گذار از این اسناد امضاشده، افراد نیز باید داده‌های پیام و اسناد خود را بدون امضا دریافت نکرده تا در نهایت بتوان از آنها حمایت کرد. البته این استنادپذیری در برخی از مواد قانونی مرتبط با جرم الکترونیک دارای خلأهایی است که با همان مقررات در سطوح جهانی تفاوت‌هایی دارد. به‌عنوان مثال همان‌طور که می‌دانیم، نتیجه جرم کلاهبرداری بردن مال غیر و نهایتاً ورود ضرر به شخص مجنی‌علیه است.^۱ به عبارت دیگر، کلاهبرداری به‌عنوان جرم مقید هم سوءنیت عام و هم سوءنیت خاص می‌خواهد. بدین معنا که سوءنیت عام همان علم به تقلبی بودن وسیله تقلبی و سوءنیت خاص بردن مال غیر، که لازمه این سوءنیت علم به تعلق مال به غیر است. در مقابل، امروزه کلاهبرداری اینترنتی از کلاهبرداری‌های سنتی پیشی گرفته و چنان روزبه‌روز بر پیچیدگی‌های این نوع جرائم افزوده می‌شود که به نظر می‌رسد حتی اگر چه قانون‌گذار در هر کشور و منطقه‌ای با توجه به تحولات لازم دست به تدوین و تصویب جدیدترین قوانین بزند، باز هم جوابگو نخواهد بود و قوانین در این زمینه‌ها جامعیت لازم و کافی را نخواهند داشت و همواره مجرمان راهکارها و راه‌حل‌های فرار از قوانین را سریع پیدا خواهند کرد.

البته استفاده صرف و ابزاری از این فناوری‌ها یا به‌کارگیری گزینش‌شده، خود نیز دارای تبعات و آثار منفی است که در برخی از شاخه‌های فناوری‌محور نمودی برجسته و جدی‌تری دارد. به‌عنوان مثال فناوری دیپ فیک که می‌تواند در شناسایی مجرمان به‌ویژه مجرمان اقتصادی که از جمله شاخصه‌های آنها پنهان ماندن و به واسطه نفوذ و قدرت سیاسی و اقتصادی در سایه حرکت کردن است، مورد استفاده قرار گیرد. باین‌حال «دیپ فیک هنوز از نظر حقوقی ناشناخته است و قوانین جزایی، صراحتاً آن را جرم‌انگاری نکرده‌اند. در سایر کشورها نیز خلأ جدی قانونی درخصوص دیپ‌های خلاف اخلاق و عفت عمومی، اخبار دروغین یا با محتوایی که به حیثیت

۱. میرمحمد صادقی، حسین، *حقوق جزای اختصاصی (جرائم علیه اموال و مالکیت)*، جلد ۲، تهران: انتشارات میزان، چاپ چهل و هفتم، ۱۴۰۲، ص ۱۹۸.

افراد حقیقی و حقوقی لطمه وارد نماید، وجود دارد. از نظر دادرسی و ادله اثبات جرم نیز امکان اثبات جعلی بودن فیلم‌های ساختگی دشوار است. شناسایی ابعاد دیپ فیک و جرم‌انگاری‌های مستقل در این خصوص ضروری است.^۱ البته محدودیت در تصویر و صوت می‌تواند چالش غیرواقعی بودن تصویر را مرتفع کند که این امر در موضوع مفاسد اقتصادی و مفسد اقتصادی می‌تواند مورد بهره و استفاده فنی قرار گیرد.

۱.۲. استنادپذیری ادله مبتنی بر فناوری‌های نوین در قوانین

استنادپذیری ادله الکترونیکی بدان معناست که داده‌های الکترونیکی در دادگاه یا مرجع ذیصلاح واجد خصیصه و ویژگی‌هایی باشد که معتبر شناخته شود. در استنادپذیری این نوع از ادله، اصالت اطلاعات و حصول علم عادی لازم و ضروری است. مقنن در قوانین داخلی درخصوص استنادپذیری اسناد الکترونیکی مواردی را مورد توجه قرار داده است. در ماده ۶۸۵ قانون آیین دادرسی کیفری (الحاقی ۱۳۹۳/۷/۸) درخصوص ادله الکترونیکی مقرر می‌دارد: «چنانچه داده‌های رایانه‌ای توسط طرف دعوی یا شخص ثالثی که از دعوی آگاهی ندارد، ایجاد یا پردازش یا ذخیره یا منتقل شود و سامانه رایانه‌ای یا مخابراتی مربوط به نحوی درست عمل کند که به صحت و تمامیت، اعتبار و انکارناپذیری داده‌ها خدشه وارد نشود، قابل استناد است». ماده فوق با یک چالش روبه‌رو است؛ نخست آنکه تنها تکلیف ذخیره و ضبط داده‌هایی را مشخص کرده است که به‌صورت ارادی از سوی طرفین ذخیره شده و به داده‌هایی که به‌صورت خودکار ذخیره می‌شوند اشاره‌ای نشده است؛ دوم آنکه مقنن اعتبار و اصالت داده‌هایی را که ترکیبی از دو مورد فوق هستند معین نکرده است. به عبارتی، اگر داده‌ای توسط یکی از طرفین و هم به‌صورت خودکار ذخیره شده باشد تکلیف اصالت و اعتبار آن چیست؟ در ماده ۱۲ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲ نیز، ادارات و محاکم از عدم پذیرش ارزش اثباتی «داده پیام» به دلیل شکل و قالب آن منع شده‌اند. در این مورد می‌توان هر دو ماده فوق را همسو تفسیر کرد. به بیانی دیگر، ارائه‌کننده این داده‌های الکترونیکی باید اصالت آن را اثبات کند و نمی‌تواند هر داده‌ای را در دعوای خود مورد استناد قرار دهد.

۱. شیر، عباس، «دیپ فیک یا همانندسازی صوتی یا تصویری غیرواقعی در حقوق کیفری»، مجله تحقیقات حقوقی، ویژه‌نامه حقوق و فناوری، دوره ۲۵، زمستان ۱۴۰۱، صص ۱۶۳-۱۶۴.

قانون‌گذار در بند (ط) ماده ۲ قانون تجارت الکترونیکی به‌کارگیری رویه ایمن را برای تطبیق صحت ثبت «داده پیام» و جلوگیری از هرگونه خطا یا تغییر در مبادله، محتوا یا ذخیره‌سازی ضروری دانسته و در بند (ح) همین ماده، ویژگی‌هایی را برای مطمئن بودن یک سیستم اطلاعاتی برشمرده است. پیرامون حجیت ادله‌ای که در چارچوب فناوری نوین در بازخورد با جرائم به‌طور عام و جرم اقتصادی به‌صورت خاص قابل‌بررسی است، ماده ۶ قانون تجارت الکترونیکی این‌گونه بر این مهم صحنه می‌گذارد: «هرگاه وجود یک نوشته از نظر قانون لازم باشد، داده پیام (سند الکترونیکی) در حکم نوشته است». این ماده به‌خوبی در حسابرسی‌های قانونی و مدرنی که در کشف جرائم اقتصادی مورد بهره‌ر قرار می‌گیرد، راهگشاست.^۱ در ماده ۱۴ نیز بیان می‌دارد: «داده‌هایی ارزش اثباتی دارند که از طریق مطمئن ایجاد و نگهداری شده باشند و در آیین‌نامه جمع‌آوری و استنادپذیری ادله الکترونیکی مصوب ۱۳۹۳ به ضرورت استفاده از این راهکارها در مواد ۱، ۱۵، ۳۸ و ۴۷ صحنه گذارده است».

همان‌طور که بیان شد، داده‌های پیام به موجب قانون تجارت الکترونیکی دارای وصف سندی و از حجیت و اعتبار به‌عنوان سند بهره‌مند است. در همین راستا، قانون‌گذار ایران با توجه به قانون نمونه تجارت الکترونیک آنسیتال و ماده ۴۷ آیین‌نامه استنادپذیری ادله الکترونیک مصوب ۱۳۹۳، داده پیام را فقط به ابزارهای الکترونیک منحصر نکرده است و هر ابزاری همچون پوشه‌های تصویری و صوتی، تلگرام و ابزارهای نوری را هم دلیل الکترونیک می‌داند.^۲ علاوه‌بر قانون تجارت الکترونیکی، مقنن در ماده ۶۵۶ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ قوه قضائیه را مکلف کرده که تمهیدات امنیتی مطمئنی برای امضای الکترونیکی، احراز هویت و احراز صلاحیت افراد فراهم آورد. این موضوع نه‌فقط استنادپذیری ادله الکترونیک را اعتبار بخشیده، بلکه قوه قضائیه را نیز موظف در امن‌سازی استفاده افراد در سامانه‌های مربوط به این قوه مثل عدل ایران کرده است.

۱. قرایی، تکتیم، علیرضا هدایی و محمد اسحاقی، امکان‌سنجی استنادپذیری ادله الکترونیک در فقه، با نگاهی به قانون تجارت الکترونیک ایران، فصلنامه فقه و مبانی حقوق اسلامی، سال ۵۴، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، شماره ۲، صص ۴۴۶.

۲. احمدی لاشکی، حمیدرضا، حمید ابهری و عباس مقدری امیری، ادله الکترونیکی اثبات دعوا در دادرسی اداری و مدنی در ایران و فقه امامیه، فصلنامه پژوهش‌های نوین حقوق اداری، سال پنجم، پاییز ۱۴۰۲، شماره ۱۶، ص ۱۷۹.

۲. تبیین مصادیق ادله مبتنی بر فناوری در مرحله نخست دادرسی

با توجه به آنچه در خصوص ضرورت استفاده از ادله الکترونیکی و استنادپذیری این ادله در قوانین و مقررات شرح داده شد، مصادیق ادله مبتنی بر فناوری‌های نوین در مرحله کشف جرم مورد بررسی قرار خواهد گرفت. لذا بررسی موضوعاتی چون حمل و تحویل کنترل شده با نظارت‌های الکترونیک درخصوص محموله‌هایی که از کشور خارج یا وارد کشور می‌شود و مهملی برای قاچاق کالاها می‌تواند باشد، یکی از رویکردهای کنشی در این عرصه قلمداد می‌شود. دیگر بخش‌ها نیز بر همین محتوا تکیه داشته و کشف جرم اقتصادی را با شیوه‌های نوینی توجیه می‌کند که گام تازه‌ای در مقابل رویکردهای سنتی قبل قلمداد می‌شود.

۲.۱. حمل و تحویل: تحویل کنترل شده با نظارت‌های الکترونیک در تحقیقات در مرحله

پیش‌دادرسی

تحویل کنترل شده یک ابزار تحقیقی حمل و نقل محموله‌های غیرقانونی یا مشکوک است که اجازه ورود، عبور یا خروج از قلمرو یک یا چند کشور عضو را می‌دهد. این تحویل‌ها با آگاهی و تحت نظارت مقامات ذیصلاح کشورهای درگیر که امروزه با ابزارهای پیشرفته الکترونیک صورت می‌پذیرد، برای پیشبرد تحقیقات مرتبط با جرم و شناسایی مظنونان احتمالی انجام می‌شود.

استفاده از تحویل کنترل شده به عنوان یک روش تحقیق می‌تواند به‌ویژه در تحقیقات فرامرزی، که اقدامات هماهنگی توسط مقامات در چندین کشور مختلف انجام می‌شود، در نظر گرفته شود. یوروجاست (آژانس اتحادیه اروپا برای همکاری در زمینه عدالت کیفری)^۱ در چارچوب وظایف خود برای فعال کردن همکاری قضایی در تحقیقات قانونی، با مقامات قضایی و مجری قانون برای پیش‌بینی و حل مشکلات ناشی از تحویل کنترل شده همکاری می‌کند. مقامات ممکن است هنگام استفاده از تحویل کنترل شده در طول تحقیقات، با مسائل و موانعی مواجه شوند. به‌ویژه در پرونده‌های قاچاق انسان و قاچاق مهاجر، این خطر وجود دارد که استفاده از ابزارهایی برای نظارت بر فعالیت‌های بالقوه مجرمانه، به‌جای دستگیری مظنونان، در اولین مرحله امنیت قربانیان را به خطر بیندازد. همچنین ممکن است با مسائل عملی مانند منابع ناکافی و رژیم‌های قانونی متفاوت در استقرار افسران مخفی روبه‌رو شوند یا اینکه نیاز به غلبه بر

1. European Union Agency for Criminal Justice Cooperation (Eurojust)

محدودیت‌های بوروکراتیک قانونی از جمله: بحث مشروعیت ادله و قابل قبول بودن شواهد به دست آمده، مشکلات در دریافت مجوز لازم برای به تعویق انداختن توقیف دارایی‌ها یا قراردادن دستگاه‌های نظارتی در وسایل نقلیه داشته باشند.

کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روان گردان (۱۹۸۸) استفاده از تحویل کنترل شده را برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر توصیه کرده است. در ماده ۲ کنوانسیون مبارزه با جرائم سازمان یافته فراملی نیز این رویکرد با هدف شناسایی افراد دخیل در ارتکاب جرم با بررسی کشورهای موضوع ترانزیت انجام می‌پذیرد. بنابراین تحویل کنترل شده، از جمله برای ردیابی جریان کالاهای غیرقانونی مانند داروها، نمونه‌های نادر حیات وحش، محصولات تقلبی یا محصولات پزشکی تقلبی، به منظور تعیین منابع واقعی، مسیرهای ترانزیت و مقصد استفاده می‌شود. «تحویل‌های کنترل شده، نقشه برداری از طرح‌های مجرمانه کامل و همچنین ساختار گروه‌های جنایتکار سازمان یافته را به منظور پیگرد قانونی امکان پذیر می‌سازد. بدون تحویل‌های کنترل شده، شناختن یا اثبات نقش‌های واقعی اعضای گروه‌های جنایتکار سازمان یافته اغلب دشوار است»^۱.

برخی از چالش‌ها و مسائل کلیدی برای تحویل کنترل شده می‌تواند در پرتو پرسش‌هایی با محوریت شروط استفاده، سوابق کشف کالای قاچاق به عنوان ادله یا مجوز منبع قضایی و... مطرح شود که «رویه‌های عملیاتی و استاندارد را برای پشتیبانی از تحویل کنترل شده و سریع، موضوع گفتمان قرار می‌دهد»^۲. به هر حال در دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد ۲۰۱۳، تحویل کنترل شده به عنوان یک تکنیک تحقیقاتی توسط بسیاری از کشورها- اگر چه با شرایط متفاوت و برای دسته‌بندی‌های مختلف جرم- مورد توجه قرار گرفته است. در بررسی پرونده‌های جرائم سازمان یافته فراملی این شیوه، ابزاری عملی محسوب می‌شود. زیرا درک اندازه، دامنه فعالیت‌های مجرمانه سازمان یافته، ساختارها و نقش‌هایی که در گروه‌های جنایتکار

1. Densley, J., McLean, R., Deuchar, R., & Harding, S. "An altered state? Emergent changes to illicit drug markets and distribution networks in Scotland." *International Journal of Drug Policy*, Vol.58, No.4, 2018, p 119.

2. Clifasefi, S.L., Lonczak, H. S., & Collins, S.E. "seattle's Law enforcement assisted diversion (LEAD) program: within-subjects changes on housing, employment, and income/benefits outcomes and associations with recidivism." *Crime & Delinquency*, 63(4), 2017, p 439.

3. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC).

سازمان یافته ایفا می‌شود، برای از بین بردن آنها ضروری است. باوجوداین، جرائم خاصی مانند قاچاق انسان وجود دارد که استفاده از تحویل کنترل شده برای آنها مشکل ساز است. هنگامی که اطلاعاتی وجود دارد که عملیات قاچاق انسان شامل جابه‌جایی قربانیان می‌شود، مجری قانون معمولاً موظف است حفاظت از قربانیان را بر تحت نظر نگه‌داشتن مجرمان در اولویت قرار دهد.

در نظام حقوقی کشور ما تحویل کنترل شده، که با عنوان «حمل تحت نظارت» از آن یاد می‌شود، در ماده ۴۳ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۷۶ (الحاقی ۱۳۸۹/۵/۹) پیش‌بینی شده است. به موجب این ماده، نیروی انتظامی اجازه دارد تا در چهارچوب موافقت‌نامه‌های قانونی دو یا چندجانبه با مشارکت مأمورین دیگر کشورها با درخواست فرمانده نیروی انتظامی و با حکم دادستان کل کشور، محموله‌های تحت کنترل را تعقیب کند. آیین‌نامه اجرایی آن نیز در تاریخ ۱۳۹۳/۳/۳۱ در ماده ۲۳ به تصویب ستاد مبارزه با مواد مخدر رسیده است. در این راستا دولت ایران موافقت‌نامه‌های دوجانبه‌ای را با کشورهایمانند اتریش، قزاقستان، اوکراین، بلغارستان، تونس، بلاروس، ایتالیا و... منعقد کرده است. البته با وجود این اسناد و تعهدات بین‌المللی، ملاحظات سیاسی از مهم‌ترین موانع همکاری حقوقی و پلیسی بین کشورهاست. به‌نحوی که باوجود موافقت‌نامه معاضدت حقوقی دوجانبه در موضوع کیفری بین دولت ایران و کشور امارات متحده عربی که در تاریخ ۱۳۸۸/۹/۱۷ امضا شده بود، سردی روابط سیاسی دو کشور سبب شد که در پرونده کلاسه ۹۶۰۹۹۸۷۷۸۴۷۰۰۱ شعبه اول دادیاری دادسرای ناحیه ۳۱ (جرائم رایانه‌ای و فناوری اطلاعات) تهران که از مرجع قضایی کشور امارات تقاضا شده بود تا مبلغی را که از طریق کلاهبرداری رایانه‌ای به دست آمده از یک حساب بانکی متهم مسدود کند، مقامات ذی‌صلاح این کشور در هر دو مرحله به بهانه عدم رعایت مقررات مربوط به نحوه همکاری از نظر نامشخص بودن داشتن اختیار مقام درخواست‌کننده و نیز عدم ارسال ادله مورد نیاز، از انجام دادن آن خودداری ورزند.^۱

به‌کارگیری روش حمل تحت نظارت اگرچه در قانون ایران نسبت به جرائم مواد مخدر اعمال می‌شود، در رویه عملی و به‌صورت غیررسمی مأموران به‌منظور ردیابی محموله‌های مجرمانه در

۱. رودگر کوه پر، عطاءاله و بهزاد رضوی فرد، «همکاری پلیس کشورها برای ارتقاء کارآمدی مبارزه علیه بزهکاری در پرتو اسناد بین‌المللی»، *آموزه‌های حقوق کیفری*، دوره ۱۶، پاییز و زمستان ۱۳۹۸، شماره ۱۸، ص ۱۲۰.

بسیاری از جرائم دیگر از جمله ارتشاء، قاچاق برخی از کالاها مانند مشروبات الکلی و حتی قاچاق ارز، از طریق عملیات نفوذ وارد معاملات صوری با مرتکبان جرم می‌شوند.^۱ رویه محاکم قضایی در پذیرش دلایلی که از این طریق به دست می‌آید متفاوت است. به‌طور مثال، نظریه شماره ۸۰۷۸۶ مورخ ۱۳۸۰/۱۰/۱۱ کمیسیون حقوقی دادستان کل کشور که مبنای بسیاری از آرا دادگاه انقلاب قرار می‌گیرد، اشاره کرد: «معامله صوری با قاچاقچیان باسابقه و کسانی که در امر قاچاق مواد مخدر فعالیت دارند و به طرق مختلف و با اعمال شگردهای مجرمانه از تعقیب مأمورین می‌گریزند، بلامانع است». برخی از محاکم در رأی صادره آورده‌اند: «انجام معامله صوری مواد مخدر توسط ضابطان دادگستری جهت کشف جرم و دستگیری متهم، فاقد اعتبار قضایی بوده و در این موارد بزه در معرض فروش قرار دادن مواد مخدر توسط متهم، محقق نمی‌شود».^۲ همچنین در رأی دیگری آمده است: «معامله صوری مشروبات الکلی مأموران با متهم، مصداق بزه عرضه مشروبات الکلی یا در معرض فروش قرار دادن آن است».^۳ به نظر می‌رسد برای جلوگیری از تشتت آرا؛ رفع خلأ قانونی موجود و نیز رفع محدودیت‌هایی چون تعارض قوانین داخلی با ماده ۱۱ کنوانسیون ۱۹۸۸، ناهماهنگی تقنینی با کشورهای مبدأ، ترانزیت و مقصد، فقدان تجهیزات و امکانات مناسب، نبود نیروی انسانی آموزش‌دیده، هزینه‌های گزاف عملیاتی و... به‌منظور توسعه استفاده از این روش برای مبارزه مؤثر با جرائم اقتصادی ضرورت دارد.

۲.۲. حسابداری قانونی شیوه‌ای تحقیقاتی در جرم اقتصادی

بسیاری از مردم با حسابداری قانونی آشنایی چندانی ندارند؛ حتی اگر ابزار مالی مزبور و قدمت آن به اوایل دهه سال ۱۸۰۰ برگردد. میتریچ، استانکویچ و لاکیکویچ (۲۰۱۲)^۴ نشان دادند که سابقه حسابداری قانونی می‌تواند به سال ۱۸۱۷ بازگردد؛ جایی که تصمیم دادگاه در مورد ورشکستگی براساس شهادت یک حسابدار بود.^۵ شناسایی کلاهبرداری و دیگر اشکال جرم اقتصادی ممکن است با استفاده از فنون حسابداری جنایی محقق یا به کمک آن انجام شود.

۱. همان، ص ۱۳۰.

۲. رأی شماره ۹۵۰۹۹۷۰۹۳۷۴۰۰۲۰۷، مورخ ۱۳۹۵/۵/۲۰، شعبه ۵۰ دیوان عالی کشور.

۳. رأی شماره ۹۰۰۹۹۷۰۲۲۲۷۰۰۷۳۰، مورخ ۱۳۹۰/۶/۷، شعبه ۲۷ دادگاه تجدیدنظر استان تهران.

4. Mitrich, Stankovich, and Lakichevich, (2012).

5. Ocansey, Evans O. N. D. "Forensic Accounting and the Combating of Economic and Financial Crimes in Ghana." *European Scientific Journal*, Vol.13, No.31, 2017, p 380.

«این فنون معمولاً شامل ارزیابی سوابق مالی راجع به الگوهایی می‌شوند که یا غیرعادی‌اند یا اینکه با الگوها یا هنجارهای مصوب در دیگر سوابق مغایرت دارند. مواردی مانند سوابق نگهداری شده در قالب‌هایی که به‌سختی قابل خواندن یا تفسیرند یا هرگونه الگوی مصرف دیگر یا نگهداری سوابقی که نمی‌توان آن را به شروط عملیاتی منتسب کرد ممکن است وجود فساد یا دیگر جرائم اقتصادی را نشان دهند».^۱ حسابرسان می‌توانند آزمون‌های جنایی کاملی را به‌عنوان بخشی از فرایند دادرسی دقیق انجام دهند یا اینکه «مأموران تحقیق از طریق این آزمون‌ها ادله راجع به افراد یا نهادهای متهم را جمع‌آوری کنند».^۲ بنابراین حسابداری قانونی از مهارت‌های حسابداری، حسابرسی و تحقیقی برای انجام و بررسی امور مالی یک فرد یا کسب و کار استفاده می‌کند. درواقع به‌دنبال این نوع از حسابداری، سعی می‌شود به شواهد کیفری و تحقیقات قانونی دسترسی پیدا کرد. در این خصوص زمینه‌های حسابرسی و کیفری قرابت هرچه بیشتر حسابداری و بازپرسی در اثبات جرائم مالی را به وجود می‌آورد. این شیوه در بازخورد با جرائم اقتصادی اغلب در پرونده‌های پول‌شویی، کلاهبرداری، اختلاس و مصادیقی از این دست برای توضیح ماهیت یک جرم مالی و اقتصادی در دادگاه و در افشای جرم در بخش دولتی و خصوصی استفاده می‌شود. شیوه مزبور مسائل پیچیده مالی و تجاری را تجزیه و تحلیل کرده و تفسیر و خلاصه می‌کنند.

با این حال، کشف جرائم اقتصادی و مالی دشوار است و بیشتر موارد کشف‌شده به دلیل ترس از تبلیغات بد و از بین رفتن اعتماد سرمایه‌گذار گزارش نمی‌شوند. در این راستا حسابداری قانونی در پاسخ به شیوع بالای تقلب‌ها پدیدار شده است.^۳ در تئوری ادراک، برای توضیح و تبیین جرم اقتصادی، ادراک کارکنان و عاملان جرائم درشت اقتصادی که اصولاً با زمینه‌ای از تقلب صورت می‌پذیرد، مدیریت را قادر می‌کند تا متوجه شود مشکل اصولی در سازمان است. همین رویکرد را نیز می‌توان در تئوری آنومی یا بی‌هنجاری دورکیم مورد واکاوی قرار داد. «پس فساد و کلاهبرداری یا دیگر جرائم اقتصادی را که ریشه در نفوذ و یا اختیار عملکرد در نهادها و

۱. مهدوی پور، اعظم، *سیاست کیفری افتراقی در قلمرو بزهکاری اقتصادی*، تهران: انتشارات میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۵، ص ۲۴۲.

۲. لانگست، پیتز، *برنامه‌های جهانی مبارزه با فساد*، ترجمه: حمید بهره‌مند و امیرحسین جلالی قراهنانی، تهران: انتشارات نگاران شهر، ۱۳۸۷، ص ۵۳۵.

3. Modugu, K. P., & Anyaduba, J. O. "Forensic accounting and financial fraud in Nigeria: An empirical approach." *International Journal of Business and Social Science*, Vol.4, No.7, 2013, p 285.

سازمان‌های حاکمیتی دارد، می‌توان محصول ناهماهنگی بین «میل به ثروت» و «تحقق آن رویا» در نظر گرفت.^۱ بنابراین، می‌توان حسابداری جنایی را ابزاری برای کشف و اثبات فشار آنومیکی دانست که اغلب مدیران را در پی فشار اقتصادی یا طمع حاصل از جایگاه مدیریتی در مسیر ارتکاب جرم اقتصادی قرار می‌دهد. زیرا همان‌طور که دورکیم به آن اشاره کرد، محصول شکست دولت در مدیریت ثقل و تمجید از ثقل به عنوان یک فرهنگ در بخش عمومی درونی شده و مبنای فساد سیستماتیک را فراهم می‌کند.^۲

در نظام حقوقی ایران، حسابداری قانونی یا قضایی مورد پذیرش واقع شده است، اما هیچ مقررۀ صریح یا مستقلى در این خصوص وجود ندارد. ماده ۱۵۵ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ بیان می‌دارد: «هرگاه بازپرس رأساً یا به تقاضای یکی از طرفین انجام کارشناسی را ضروری بداند، قرار ارجاع امر به کارشناسی را صادر می‌کند. بازپرس باید موضوعی را که جلب نظر کارشناس نسبت به آن لازم است به‌طور دقیق تعیین کند». در تبصرۀ ماده ۲۱۱ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز استفاده از نظر کارشناس که به‌عنوان امارۀ قضایی می‌تواند مستند علم قاضی قرار گیرد، پیش‌بینی شده است.

کارشناسان رسمی دادگستری با تخصص حسابداری عمومی در نظام حقوقی ایران در زمرۀ حسابداران قانونی به‌شمار می‌آیند. وظایف این‌گونه حسابداران در نظام حقوقی کشور ما با سایر کشورها تفاوتی ندارد. امید می‌رود که رشته‌ای مستقل برای این امر اختصاص داده شود. زیرا با توجه به تصریح ماده ۱۲۸ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مبنی بر ضرورت ارجاع امر به کارشناسی در امور فنی و تخصصی، حسابداری قضایی می‌تواند با توجه به ماهیت پیچیده جرائم اقتصادی کمک بسزایی به قضات نماید و به تحقق هرچه بهتر عدالت کمک کند. این نوع از حسابداران در کشور ما به منشأ اعداد توجه خاصی دارند و اعداد و صورتهای مالی را بدون چون‌وچرا نمی‌پذیرند که همین امر در کشف جرائم اقتصادی و به‌ویژه جرم پول‌شویی که جرمی ثانویه است کارکرد مهم و تأثیرگذاری دارد.

1. Olbrycht, P. "The Criminality of Foreign Nationals in Switzerland as a Security Threat in the Context of Swiss Migration Policy." *Polish Political Science Yearbook*, Vol. 51, No. 4, 2022, p 11.

2. Kiriimi Karuti, J., Mwaniki, G., & King'oriah, G. "Forensic Accounting Polices and Fraud Control in County Governments in Kenya: Evidence from Counties in Mt. Kenya Region." *International Journal of Business Management and Economic Review*, Vol. 2, No. 03, 2019, p 28.

۲.۳. مانیتورینگ با شیوه الکترونیکی در جرم اقتصادی

نظارت فیزیکی یکی از قدیمی‌ترین ابزارهای تحقیقاتی اجرای قانون است. اگر مقامات مشکوک باشند که فردی درگیر فعالیت‌های غیرقانونی است، ساده‌ترین راه، ممکن است دنبال کردن آنها باشد. باین‌حال، بیشتر کشورها محدودیت‌هایی برای نظارت قائل شده‌اند. «نظارت الکترونیک به واسطه طبع و ماهیت نوین می‌تواند به‌خوبی با شیوه‌های مدرن و امروزی ارتکاب رفتارهای مجرمانه در قالب جرم اقتصادی مفید و موثر باشد»^۱. البته در مواردی که مجاز باشد، نظارت الکترونیکی تنها زمانی قابل‌بررسی است که ابزارهای کمتر مداخله‌جویانه، تمام‌شده یا بی‌اثر شده باشند یا با توجه به شرایط و موقعیت پیش‌آمده، هیچ جایگزین معقولی برای به دست آوردن شواهد ارائه نشود. به‌هرحال انواع مختلفی از فناوری‌ها که قابلیت جایگزینی دارند عبارت‌اند از: نظارت بر رهگیری اطلاعات اشخاص مانند نظارت بر تلفن همراه، دسترسی به محتوای پیام‌نگار (ایمیل) یا پیامک (مصادیق مندرج در ماده ۶۸۳ قانون آیین دادرسی کیفری - الحاقی ۱۳۹۳/۷/۸)، نفوذ و نظارت الکترونیکی به‌منظور تعیین محل و موقعیت مکانی شخص (ماده ۶۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲). نظارت‌های نوع اول اصولاً به منظور پیشگیری یا کشف جرم صورت می‌پذیرد و مواد یادشده بیشتر مبتنی بر شخص بزه‌کار است.

در جرائم اقتصادی به دلیل ماهیت و پیچیدگی‌های جرم لزوماً نظارت الکترونیکی شخص محور کارساز نخواهد بود. برای مثال در جرم قاچاق کالا، یکی از شیوه‌هایی که می‌تواند موثر باشد مانیتورینگ به شیوه ردیابی کالا مبتنی بر فناوری نوین است. در همین راستا، بهره‌گیری از سامانه‌های شناسه کالا و شناسه رهگیری در بند «د» و «ر» از ماده ۱ و ماده ۱۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ اصلاحی ۱۳۹۴ و ۱۴۰۰ تصریح شده است. همچنین اتخاذ تدابیری نظیر راه‌اندازی سامانه‌های الکترونیکی و هوشمند جدید موردنیاز برای نظارت بر فرایند تجارت (ماده ۵) از قبیل سامانه شناسایی و مبارزه با کالای قاچاق (تبصره ۳ ماده ۵)، ایجاد سامانه نرم‌افزاری جامع یکپارچه‌سازی و نظارت بر فرایند تجارت (بند الف ماده ۶)، تجهیز مبادی ورودی و خروجی و مسیرهای حمل‌ونقل به امکانات فنی مناسب و الکترونیکی نمودن اسناد (بند ب ماده ۶)، راه‌اندازی سامانه یکپارچه اعتبارسنجی و رتبه‌بندی اعتباری (بند ت ماده ۶) و

1. Roderman, W. "Is Someone Recording This? It's Harder to Find Out." *The New York Times*, April 7, 2013, P 175.

پیش‌بینی سامانه جامع انبارها و مراکز نگهداری کالا (ماده ۶ مکرر ۲ - الحاقی ۱۴۰۰/۱۱/۱۰) در قانون پیش‌گفته از دیگر روش‌های نظارت مبتنی بر فناوری نوین است که با هدف پیشگیری از وقوع جرم قاچاق یا سهولت کشف آن توسط مقنن پیش‌بینی شده است. مورد دیگر کنترل زنجیره تأمین به صورت الکترونیک، می‌توان به بند پ ماده ۷ قانون احکام دائمی برنامه‌های توسعه کشور مصوب ۱۳۹۵ اشاره کرد که بر لزوم ثبت هرگونه اعمال تجاری اقلام دارویی و تجهیزات پزشکی در سامانه رهگیری و کنترل اصالت تأکید می‌کند. همچنین در ماده ۸ قانون بهبود مستمر محیط کسب و کار مصوب ۱۳۹۰ الزاماتی برای الکترونیکی شدن فرایند تجارت خارجی مقرر شده است. مضافاً مواد ۹ و ۱۱ قانون امور گمرکی مصوب ۱۳۹۰ نیز به کارگیری شیوه‌های نوین بازرسی را پیش‌بینی کرده است. با وجود این، در عمل این فناوری‌ها با چالش‌هایی نظیر تعارض منافع دستگاه‌ها و ضعف در تعامل بین دستگاهی، تورم مقررات، عدم مشارکت فعال تجاری و جامعه مدنی و نبود عزم اجرایی مواجه‌اند که سبب معطل ماندن اهداف پیش‌بینی شده است.^۱ افزون بر این شاید این شبهه ایجاد شود که حریم خصوصی افراد با این نوع از نظارت‌ها مورد خدشه واقع شود لکن، «چنانچه با رعایت جنبه‌های فنی و امنیتی باشد، تنافی و تقابلی را میان سازوکارهای نظارت فناورانه در حوزه پیشگیری از جرائم اقتصادی با ساحت حریم خصوصی اطلاعاتی اشخاص به وجود نمی‌آورد».^۲ اگرچه واقعیتی است که «محافظت از حریم خصوصی شهروندان یکی از اهداف اصلی نظام دادرسی کیفری است. با وجود این، ضرورت کشف جرم، این حریم را در معرض تهدید قرار داده است»^۳، این موضوع در جرائم اقتصادی که دارای بزه‌دیده خاص و عام است، دغدغه‌ای به مراتب بیشتر را می‌طلبد. بنابراین فناوری‌های نوین همان‌طور که ساحت رفتار مجرمانه را نقض می‌کند، نباید ابزاری باشد که احترام به حریم خصوصی اشخاص بی‌گناه را به هر بهانه مهمل و مفری برای مجرمین اقتصادی قرار دهد.

۱. کوشا، جعفر و سهیلا جعفری، «هوشمندسازی پیشگیری از قاچاق کالا، جلوه‌ها و چالش‌ها»، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، دوره ۲۷، تابستان ۱۴۰۱، شماره ۹۸، صص ۲۰۷-۲۰۹.

۲. عظیمی، سید میثم و علی غلامی، «نظارت فناورانه در پیشگیری وضعی از جرائم اقتصادی و چالش‌های آن با حریم خصوصی اطلاعاتی»، مجله مجلس و راهبرد، سال ۲۴، پاییز ۱۳۹۶، شماره ۹۱، ص ۲۶۵.

۳. جهان‌بین، سعید، مهدی شیدائیان ارانی و محمد خلیل صالحی، «امنیت‌گرایی در تقابل با حفظ حریم خصوصی در مرحله کشف جرم؛ مطالعه تطبیقی حقوق ایران و آمریکا»، فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، دوره ۱۰، فروردین ۱۴۰۲، شماره ۱، ص ۵۱.

۳. ادله مبتنی بر تحقیقات در فرایند دادرسی

سیستم‌های پشتیبانی تصمیم با استفاده از تکنیک‌های هوشمند، کاربرد گسترده‌ای در بسیاری از رشته‌ها پیدا کرده‌اند؛ اما به نظر می‌رسد حوزه تحلیل جرم هنوز به‌طور گسترده‌ای ناشناخته است. ظاهراً، یکی از دلایل اصلی به دلیل پیچیدگی و ماهیت چندوجهی جرم است که اغلب با رویکرد مکانیکی و ناآگاهانه مخالفت می‌کند. هرچند رویکرد محاسباتی در این حوزه به‌عنوان ماهیتی عینی بسیار ناکافی تلقی می‌شود، با این حال نبوغ و هوش انسانی در درک و شناسایی ویژگی‌های مفید و منحصربه‌فرد مرتبط با جرم از اهمیت حیاتی برخوردار است. با پیشرفت فناوری اطلاعات (IT) مجرمان از فضای مجازی برای ارتکاب جرائم سایبری متعدد استفاده می‌کنند. به‌ویژه این رفتارها در حوزه‌هایی از جرم اقتصادی نمود جدی‌تر دارند. روند روبه رشد محاسبات پیچیده براساس داده‌های اینترنتی، پرسش‌های مهمی را درمورد امنیت اطلاعات و حریم خصوصی ایجاد می‌کند. زیرساخت‌های سایبری در برابر نفوذ و سایر تهدیدات بسیار آسیب‌پذیرند. ابزارهای فیزیکی مانند حسگرها و آشکارسازها برای نظارت و حفاظت از این زیرساخت‌ها کافی نیستند. از این‌رو، نیاز به فناوری اطلاعات پیچیده‌تری وجود دارد که با مدل‌سازی رفتارهای عادی بتواند مصادیق رفتاری غیرعادی را تشخیص دهد. سیستم‌های دفاع سایبری باید انعطاف‌پذیر، سازگار و قوی باشند. در این صورت توانایی تشخیص و شناسایی طیف گسترده‌ای از تهدیدات و اتخاذ تصمیم‌گیری‌های هوشمندانه را در زمان واقعی ارتکاب رفتار مجرمانه دارند.^۱ در مواجهه با موضوع بدون اینکه ادعا شود حریم خصوصی خدشه‌دار شده است، سیستم هوشمند می‌تواند جرائم اقتصادی و حتی سازمان‌یافته را به‌خوبی با ویژگی‌های منحصر به فردی که این فضا ایجاد می‌کند، به اثبات برساند.

در تحقیقات مبتنی بر سیستم‌های هوشمند جنبه سازمانی عمل، به‌منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات جنایی و به‌ویژه اطلاعاتی که در زمینه جرم به سیستم تحقیق و کشف اعلام می‌شود، باید به‌صورت سیستماتیک آماده شود. در تحقیقات مقدماتی جرائم به‌ویژه جرائم اقتصادی منابع اطلاعاتی متعددی مدنظر است، از جمله اطلاعاتی از بانک‌ها، پلیس، ادارات مالیاتی و سازمان‌هایی از این دست که در این راستا فعالیت می‌کنند. این بخش از تحقیق روی رویداد

1. Dilek, S., Çakır, H., & Aydın, M. "Applications of Artificial Intelligence Techniques to Combating Cyber Crimes: A Review", *International Journal of Artificial Intelligence & Applications (IJAILA)*, Vol. 6, No.1, 2015, p 23.

کیفری، جنایتکار یا روش‌های به کار گرفته شده برای کنترل جرائم و بازارهای مختلف متمرکز است. به هر حال این سیستم‌ها جانشین افراد مسئول کشف جرم نمی‌شوند، بلکه به آنان در افزایش شانس بررسی موارد مشکوک و مواردی که به نظر مجرمانه می‌رسد کمک کرده و احتمال بررسی مواردی را نیز که در بردارنده هیچ جرمی نیست کاهش می‌دهند. این سیستم توانایی شناسایی رفتارهای مجرمانه نوین و برقراری ارتباط بین آنها را که تاکنون برای کارشناسان ناشناخته محسوب می‌شده دارد.^۱ به تبع تنوع جرم اقتصادی، سیستم هوشمند اطلاعات در آن نیز می‌تواند دارای نقطه ضعف و قوت باشد. به عنوان مثال در برخی از جرائم اقتصادی از جمله پول‌شویی و حتی قاچاق انسان (اگر در دایره جرم اقتصادی قرار گیرد) سیستم‌های هوشمند می‌تواند مؤثر باشد. با این حال اطلاعات دیجیتال و داده‌های رایانه‌ای در خصوص انتقال وجوه مشکوک و یا زیر نظر گرفته شدن افراد با توجه به شبکه اطلاعاتی که در سطح جهانی وجود دارد، باور به سیستم‌های هوشمند را تقویت می‌کند. «امروزه اراده نظام عدالت کیفری در راستای دست‌یازی به این سیستم، برای اثبات جرمی که فناوری محور است، صورت عینی گرفته است»^۲ و مجرمیت فراستی با ابزارهای پیشرفته فناوری موجب شده در فرایند دادرسی حتی در مرحله تحقیقات مقدماتی و به صورت برجسته برای اثبات جرم، سیستم‌های هوشمند اطلاعاتی وارد این جریان شود.

نتیجه‌گیری

امروزه پیشرفت‌های علمی از جمله علم پزشکی، شیمی و دیگر علوم تجربی به تاروپود وجود پلیس علمی و به تبع آن در فرایند اثبات جرم، چه در مرحله پیش‌دادرسی و چه در مرحله دادرسی گره خورده است. بنابراین می‌توان ادعا کرد رویکرد اثباتی از جرم، مجهز به سلاحی است که در حوزه علم تحلیل و بسط داده می‌شود. از طرفی، از آنجا که جرائم به نوبه خود از پیچیدگی‌های عصر جدید بهره می‌برند، لذا وجود اهرمی برای کشف آنها و از جنس خودشان، فقط علم را به

۱. مهدوی‌پور، اعظم، *سیاست کیفری اقتراقی در قلمرو بزهکاری اقتصادی*، تهران: انتشارات میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۵، ص ۲۴۲.

2. Achim, M. V., Vaidean, V. L., Borlea, S. N., & Florescu, D. R. "The Impact of the Development of Society on Economic and Financial Crime. Case Study for European Union Member States." *Journals Risks*, Vol. 9, No. 97, 2021, p 3.

یاری می‌طلبد؛ دانشی که در انواع کشف جرم و اثبات علمی آن باید به عنوان یک برگ برنده در دست سیستم عدالت کیفری قرار گیرد. این شیوه مجهز به سلاح‌هایی است که در شکل جدید، نه در درگیری شرکت می‌کند نه اینکه به صورت سنتی به دنبال اقرار متهم به هر شکل ممکن است، بلکه با درایت و علوم مختلفه، که در دست متخصصان امر وجود دارد، جرائم ارتكابی را اثبات می‌کنند. این فرایند یعنی طی طریق در علوم مختلف برای کشف جرم، خود پاسخی است برای این دغدغه که رفتارهای پیچیده مجرمانه از سوی مجرمان اقتصادی چگونه باید مهار شود. نقش فناوری در برخی از شیوه‌های سنتی ادله اثبات جرم از جمله اخبار و دلایل مبتنی بر اطلاعاتی که مخبران به پلیس یا به دادگاه‌ها در فرایند دادرسی می‌دادند، محسوس‌تر است. بنابراین همان‌طور که دیدرو^۱ معتقد است هیچ‌کس نمی‌تواند مزیت ایجاد یک دیوار بی‌اعتمادی میان تبهکاران را نادیده بگیرد. حال اگر این فضای بی‌اعتمادی در بین مجرمان در قالب یک فرایند پیشرفته و همراه با امکانات فناوری‌مدار چون نصب دوربین، شنود صدا و... باشد، می‌توان از نیروهای کارآمد، که در میان تبهکاران به جمع‌آوری اخبار مشغول‌اند، حمایت کرد و هم اطلاعات جامع‌تری را به صورت سیستماتیک در آرشیو ایجاد کرد. با این بیان یافته‌های پژوهش در قالب پیشنهادهایی به شرح ذیل بیان می‌شود:

۱- در این پژوهش فرض اساسی این است که فناوری اطلاعات یکی از عوامل اصلی تأثیرگذاری بر ارتكاب جرائم اقتصادی به صورت سازمان‌دهی شده است. بنابراین در تقابل با این سازمان‌دهی باید ادله‌ای جمع‌آوری شود که توانایی اثبات را هم‌راستا با نوع و سنخ جرم داشته باشد. مجرمان اقتصادی برای مدیریت اطلاعات ضروری و ارزشمند به فناوری اطلاعات نیاز دارند. پیامد احتمالی استفاده از این فناوری‌های جدید، تغییر در شیوه رفتار و ساختارمندی مجرمان است که برآیند آن سازمان‌یافتگی جرائم اقتصادی است. بنابراین برای اثبات بی‌چون‌وچرای جرائم ارتكابی ناگزیر باید از فناوری‌های نوین در این زمینه بهره برد. چراکه در غیر این صورت سیستم عدالت کیفری از مجرمان گام‌های حیاتی عقب خواهد ماند و زمانی جرم کشف می‌شود که دیگر مجرمان فرار کرده‌اند.

۲- امروزه فرایند اثبات جرم در جرائم سازمان‌یافته اقتصادی با ابزارها و شیوه‌های سازمانی سنتی (از نوع مافیایی) ناکارآمد و به فراخور تکنولوژی‌های مورد استفاده مجرمان خطر بسیار دارد.

1. Diderot

- پس به جای جمع‌آوری ادله به شیوه‌هایی چون استفاده از مخبر باید از شنود، بهره از هوش مصنوعی در شناسایی چهره مجرمان، پهباد و... استفاده کرد. ابزارهایی که هم ریسک کمتری دارند و هم به صورت سازمانی از جنبه‌های اثباتی مستندتری برخوردارند.
- ۳- از جمله محاسن استفاده از فناوری اطلاعات در جرائم این است که می‌توان به دنبال ساختارهای سلسله‌مراتبی سنتی نبود، بلکه بر شناسایی ذی‌نفعان واقعی جرائم تمرکز کرد. با حسابرسی حساب‌های بانکی مظنونان (با در نظر گرفتن محرمانگی و...) می‌توان افراد ذی‌نفع در پول‌شویی و حساب‌سازی‌های کلان و... را کشف کرد و با استفاده از حساب‌های متضاد و متناقض به اثبات جرم آنها پرداخت.
- ۴- سیستم عدالت کیفری باید برای کشف و اثبات، اهمیت اطلاعات هوشمند را درک کند؛ چراکه تهدید یک سازمان جنایتکار اقتصادی عملاً از فناوری برای کسب اطلاعات هم در خصوص خلأهای تقنینی و اجرایی و هم در پیشبرد مقاصد مجرمانه خود بهره‌افر می‌برد. بنابراین از آنجایی که اساساً شبکه‌های مجرمانه اقتصادی به راحتی در سراسر جهان قابل ایجاد است، باید اقدامات متقابل در سطح بین‌المللی توسعه داده شود و همکاری‌های مختلفی از نظر تقنینی و اجرایی با نظام حقوقی بین‌الملل در جهت کشف مجرمان اقتصادی صورت پذیرد.
- ۵- هرچند در قوانین و مقررات داخلی، استنادپذیری ادله الکترونیکی و ضرورت استفاده از آن به رسمیت شناخته شده و مقنن با توسل به این فناوری‌های نوین، تمهیداتی را برای کشف جرم پیش‌بینی کرده است، در عمل چالش‌ها و کاستی‌های فراوانی در این زمینه وجود دارد. سیاست کیفری کشور باید همگام با پیشرفت علوم و فنون و پیشگام‌تر از مجرمان و تبهکاران حرفه‌ای در امر قانون‌گذاری، فرایند اجرایی، در حوزه کاری ضابطان و نیز در فرایند کیفری، با سیستم عدالت کیفری ورزیده، کاردان، مجرب و آشنا به ابزار و وسایل پیشرفته و آگاه به موازین حقوقی با هویتی مستقل رویکرد منسجمی را در مقابل مجرمان اقتصادی اتخاذ کند.

منابع

کتاب

۱. سعیدی، سهیل و حمیدرضا میرابی، *تجارت الکترونیک*، تهران: انتشارات پرسیمان، ۱۳۹۵.

۲. لانگست، پیتر، **برنامه‌های جهانی مبارزه با فساد**، ترجمه: حمید بهره‌مند و امیرحسین جلالی فراهانی، تهران: انتشارات نگاران شهر، ۱۳۸۷.
۳. مهدوی پور، اعظم، **سیاست کیفری افتراقی در قلمرو بزهکاری اقتصادی**، تهران: انتشارات میزان، چاپ دوم، ۱۳۹۵.
۴. میرمحمد صادقی، حسین، **حقوق جزای اختصاصی (جرائم علیه اموال و مالکیت)**، جلد ۲، تهران: انتشارات میزان، چاپ چهل و هفتم، ۱۴۰۲.

مقاله

۵. احمدی لاشکی، حمیدرضا، حمید ابهری و عباس مقدری امیری، **ادله الکترونیکی اثبات دعوا در دادرسی اداری و مدنی در ایران و فقه امامیه**، فصلنامه پژوهش‌های نوین حقوق اداری، سال پنجم، پاییز ۱۴۰۲، شماره ۱۶، صص ۱۷۹-۲۰۲.
۶. پورمنافی، ابوالفضل، **تاثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر فرآیند کشف جرائم سازمان یافته**، فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، سال ۱۷، تابستان ۱۴۰۱، شماره ۲، صص ۱۷۱-۱۹۰.
۷. جهان‌بین، سعید، مهدی شیدائیان ارانی و محمد خلیل صالحی، **امنیت‌گرایی در تقابل با حفظ حریم خصوصی در مرحله کشف جرم؛ مطالعه تطبیقی حقوق ایران و آمریکا**، فصلنامه پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، دوره ۱۰، فروردین ۱۴۰۲، شماره ۱، صص ۵۱-۷۴.
۸. رودگر کوه پر، عطاءاله و بهزاد رضوی فرد، **همکاری پلیس کشورها برای ارتقاء کارآمدی مبارزه علیه بزهکاری در پرتو اسناد بین المللی**، آموزه‌های حقوق کیفری، دوره ۱۶، پاییز و زمستان ۱۳۹۸، شماره ۱۸، صص ۱۱۱-۱۴۶.
۹. شیر، عباس، **دیپ فیک یا همانندسازی صوتی یا تصویری غیرواقعی در حقوق کیفری**، مجله تحقیقات حقوقی، ویژه‌نامه حقوق و فناوری، دوره ۲۵، زمستان ۱۴۰۱، صص ۱۴۳-۱۶۸.

۱۰. طالبیان، حسین و ملیحه طالبیان، نقش فناوری‌های نوین در جرم‌یابی، مجله کارآگاه، دوره ۱۶، بهار ۱۴۰۱، شماره ۵۸، صص ۷۵-۹۵.
۱۱. عظیمی، سید میثم و علی غلامی، نظارت فناورانه در پیشگیری وضعی از جرائم اقتصادی و چالش‌های آن با حریم خصوصی اطلاعاتی، مجله مجلس و راهبرد، سال ۲۴، پاییز ۱۳۹۶، شماره ۹۱، صص ۲۶۵-۲۹۰.
۱۲. قرایی، تکتیم، علیرضا هدایی و محمد اسحاقی، امکان‌سنجی استنادپذیری ادله الکترونیک در فقه، با نگاهی به قانون تجارت الکترونیک ایران، فصلنامه فقه و مبانی حقوق اسلامی، سال ۵۴، پاییز و زمستان ۱۴۰۰، شماره ۲، صص ۴۴۵-۴۶۷.
۱۳. کوشا، جعفر و سهیلا جعفری، هوشمندسازی پیشگیری از قاچاق کالا، جلوه‌ها و چالش‌ها، فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، دوره ۲۷، تابستان ۱۴۰۱، شماره ۹۸، صص ۱۹۳-۲۱۶.

منبع الکترونیک

۱۴. سامانه ملی آرای قضایی، قابل دسترس در <https://ara.jri.ac.ir>، آخرین بازدید: ۱۴۰۳/۸/۱۰.

آرای قضایی

۱۵. رأی شماره ۹۵۰۹۹۷۰۹۳۷۴۰۰۲۰۷، مورخ ۱۳۹۵/۵/۲۰، شعبه ۵۰ دیوان عالی کشور.
۱۶. رأی شماره ۹۰۰۹۹۷۰۲۲۲۷۰۰۷۳۰، مورخ ۱۳۹۰/۶/۷، شعبه ۲۷ دادگاه تجدیدنظر استان تهران.

References

Books

1. Langseth, Peter, *The Global Programme against Corruption*, Translation: Hamid Bahremand and Amirhossein Jalali Farahani, Tehran: Negaran Shahr Publications, 2008. (in Persian)
2. Mahdavi pour, Azam, *Differential Penal Policy in the Area of Economic Criminality*, Tehran: Mizan Publications, second edition, 2016. (in Persian)
3. Mir Mohammad Sadeghi, Hossein, *Special Criminal Law (Offences against Property)*, Volume 2, Tehran: Mizan Publications, 47th edition, 2023. (in Persian)
4. Saeidi, Soheil and Hamidreza Mirabi, *Electronic Commerce*, Tehran: Parsiman Publications, 2016. (in Persian)

Articles

5. Achim, M. V., Vaidean, V. L., Borlea, S. N., & Florescu, D. R. "The Impact of the Development of Society on Economic and Financial Crime. Case Study for European Union Member States." *Journals Risks*, Vol. 9, No. 97, 2021.
6. Ahmadi Lashki, HamidReza, Hamid Abhari and Abbas Moghadari Amiri, "Electronic Evidence to Prove Claims in Administrative and Civil Proceedings in Iran According to Imamiyyah", *Journal of Modern Research on Administrative Law*, volume 5, 2023, Issue 16, pp 179-202. (in Persian)
7. Azimi, Seyed Maysam and Ali Gholami, "Technological Surveillance in Situational Prevention of Economic Crimes and its Challenges with Information Privacy", *Majlis & Rahbord Scientific Quarterly*, volume 24, 2017, Issue 91, pp 265-290. (in Persian)
8. Biasiotti, M. A., Cannataci, J. A., Mifsud Bonnici, J.P., & Turchi, F. "Introduction: Opportunities and Challenges for Electronic Evidence. In: Handling and Exchanging Electronic Evidence across Europe." *Cham: Springer International Publishing*, Vol.39, No.1, 2018.
9. Clifasefi, S.L., Lonczak, H. S., & Collins, S.E. "Seattle's Law Enforcement Assisted Diversion (LEAD) Program: Within-Subjects Changes on Housing, Employment, and Income/Benefits Outcomes and Associations with Recidivism." *Crime & Delinquency*, 63(4), 2017.

10. Densley, J., McLean, R., Deuchar, R., & Harding, S. "An Altered State? Emergent Changes to Illicit Drug Markets and Distribution Networks in Scotland." *International Journal of Drug Policy*, Vol.58, No.4, 2018.
11. Dilek, S., Çakır, H., & Aydın, M. "Applications of Artificial Intelligence Techniques to Combating Cyber Crimes: A Review", *International Journal of Artificial Intelligence & Applications (IJAlA)*, Vol. 6, No.1, 2015.
12. Gharaei, Toktam, Alireza Hodaei and Mohammad Eshaghi, "A Feasibility Study on Reliability of Electronic Evidence in Jurisprudence, with a Glance at the Law of Electronic Commerce in Iran", *Journal Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law*, vol.54, 2021, No.2, pp 445_467. (in Persian)
13. Jahanbin, Saeed, Mehdi Sheidaei Arani and Mohammad Khalili Salehi, "Securityism in Opposition to Privacy Protection in the Stage of Crime Detection; A Comparative Study of Iranian and American Laws", *Journal of Comparative Study of Islamic and Western Law*, volume 10, April 2023, Issue 1, pp 51-74. (in Persian)
14. Kiriimi Karuti, J., Mwaniki, G., & King'oriah, G. "Forensic Accounting Polices and Fraud Control in County Governments in Kenya: Evidence from Counties in Mt. Kenya Region." *International Journal of Business Management and Economic Review*, Vol. 2, No. 03, 2019.
15. Kosha, Jafar and Soheila jafari, "Principles and Function of Smuggling Goods Prevention Smartization, Effects, and Challenges", *The Quarterly Journal of Judicial Law Views*, volume 27, 2022, Issue 98, pp 193-216. (in Persian)
16. Modugu, K. P., & Anyaduba, J. O. "Forensic Accounting and Financial Fraud in Nigeria: An Empirical Approach." *International Journal of Business and Social Science*, Vol.4, No.7, 2013.
17. Ocansey, Evans O. N. D. "Forensic Accounting and the Combating of Economic and Financial Crimes in Ghana." *European Scientific Journal*, Vol.13, No.31, 2017.
18. Olbrycht, P. "The Criminality of Foreign Nationals in Switzerland as a Security Threat in the Context of Swiss Migration Policy." *Polish Political Science Yearbook*, Vol.51, No. 4, 2022.
19. Purmanafi, Abolfazl, "Influence of ITC on Crime Detection Process in Organized Crimes", *Intelligence and Criminal Research Journal*, volume 17, 2022, Issue 2, pp 171-190. (in Persian)

20. Roderman, W. "Is Someone Recording This? It's Harder to Find Out." *The New York Times*, April 7, 2013.
21. Roudgar Kouhpar, Ata'ollah and Behzad Razavifard, "Countries' Police Cooperation to Improve the Effectiveness of the Fight against Crime in the Light of International Documents", *Criminal law Doctrines*, volume 16, 2019, Issue 18, pp 111-146. (in Persian)
22. Shiri, Abbas, "Deepfake or Unreal Audio or Video Simulation in the Criminal Law", *Journal of Legal Research, special issue of law and technology*, volume 25, 2022, pp 143-168. (in Persian)
23. Stoykova, R. "Digital Evidence: Unaddressed Threats to Fairness and the Presumption of Innocence." *Computer Law & Security Review*, Vol.42, 2021.
24. Talebian, Hossein and Maliha Talebian, "The Role of New Technologies in Criminalistics", *Karagah Scientific Journal*, Volume 16, 2022, Issue 58, pp 75-95. (in Persian)

Electronic Resource

25. National Judicial Decisions System, Available at: <https://ara.jri.ac.ir>, Last Visited 6 November 2024. (in Persian)

Judgments

26. Decisions No. 9509970937400207, dated 10 August 2016, Supreme Court Branch 50. (in Persian)
27. Decisions No. 9009970222700730, dated 29 August 2011, Tehran Court of Appeals Branch 27. (in Persian)

The Role of Modern Technologies in Proving Economic Crimes

Mehrdad Ahmadzadeh Zolpirani*

Yasaman Khajehnoori**

Ali Najafi Tavana***

Abstract

In criminal courts, judgments are rendered in accordance with scientific and intuitive evidence exhibited in the case. Personal knowledge of the judge about invoked evidence and documents is based on the grounds which are perceptible for him and satisfy his obligation of conscience. In this regard, the present research, with a descriptive and analytical method, focuses on establishing the authenticity and probative force of documents by making use of modern technologies, gathering evidence based on digital or electronic data in criminal courts, and exploring how to prove economic crimes with assistance of new technologies. An issue that has been approved in laws such as E-Commerce Law and Criminal Procedure Code. Since the way of conducting economic crimes, has been changed in proportion to the technology, it is imperative to present evidence with the help of modern technology in order to prove crimes. Also, due to a broad span of economic crimes, it is necessary to utilize the latest technologies comparable to each offence to attain sufficient and conclusive evidence. As a result, different legal systems, including Iran's criminal justice system, are expected to cease using traditional evidence and adopt necessary measures to update their current laws and regulations.

Keywords:

Evidence in Substantiation, Modern IT Technologies, Economic Crimes, Detection of a Crime, Criminal Trials

* Ph.D. Candidate, Faculty of Law, Islamic Azad university: Central Tehran Branch, Tehran, Iran. Ahmadzadeh.m25@gmail.com

** Assistant Professor, Faculty of Law, Islamic Azad university: Central Tehran Branch, Tehran, Iran (Corresponding Author). yas-kh2009@yahoo.com

*** Assistant Professor, Faculty of Law, Islamic Azad university: Central Tehran Branch, Tehran, Iran. najafi.tavani@gmail.com

پروہشکاه علوم انسانی ومطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی